O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH VA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK RESPUBLIKA TASHXIS MARKAZI

INKLYUZIV TA’LIMDA TIFLOPEDAGOG O‘QITUVCHINING O‘RNI VA AHAMIYATI

(Pedagog xodimlar uchun qo‘llanma)

Toshkent – 2021

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi direktori **L.R.Gaynutdinovaning** umumiy tahriri ostida

Tuzuvchilar:

U.Fayziyeva	p.f.n., dotsent O‘quvchilarni kasb- hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi bo‘lim boshlig‘i
S. Mo‘minov	O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi bo‘limi metodisti

Taqrizchilar:

F.Qodirova p.f.d. professor	Chirchiq DPI Defektologiya kafedrasi mudiri
R.Safarov	Toshkent shahar Yashnaobod tumani 77-sonli ko‘zi ojiz bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internat direktori

Xalq ta’limi vazirligi huzuridagi O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazi Ilmiy Metodik kengashining 2021-yil 27-dekabrdagi 4-sonli qarori bilan ma’qullangan.

Kirish

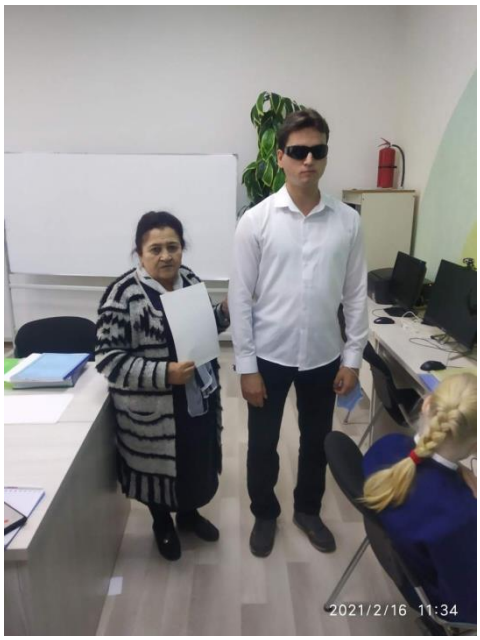
Respublikamizda shu vaqtgacha ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi maxsus maktab-internatlar mavjud bo‘lsada ushbu maktablarda yetarli darajada tiflopedagog o‘qituvchilar va o‘quv dasrturlarining yetishmasligi kuzatilayotgan edi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi “Alohida ta’limga ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860 sonli qarorida belgilangan vazifalarning ijrosini ta’minlash, O‘zbekistonda alohida ta’limga ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish, ularga ko‘rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash borasidagi muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yuzasidan tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadida O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va pedagogik psixologik respublika tashxis markazi tomonidan tiflopedagog o‘qituvchilarni qayta tayyorlash kurslari va “Inkyuziv ta’lim laboratoriyasi” tashkil etilib, inklyuziv ta’lim maktablari va ommaviy maktablarda tashkil etilgan korreksion sinflar uchun moslashtirilgan adaptiv dasturlar tuzish ishlari yo‘lga qo‘yildi.

Ko‘zi ojiz o‘quvchilar ta’limi

Ko‘zi ojiz o‘quvchilarning kelajakdagi hayotga moslashuvi va o‘z o‘rnini topib, to‘liq ish bilan ta’minlanishidagi muammolar doimiy ravishda barchamizni birdek tashvishga solib keladi. Bu muammo faqat birgina bizda emas butun dunyo mamlakatlarida kuzatiladi. Ushbu muammoli holatning yechimi maktabgacha ta’limdan boshlab korreksion rivojlantiruvchi va moslashib harakatlanish, o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish, qo‘l motorikasini rivojlantirish atrof muhitda o‘zini idora qilish va boshqa hayotiy ko‘nikmalarini shakllantirishga erishishdan boshlanishi zarur. Maktab ta’limi jarayonida barcha fanlarni o‘qitish bilan bir qatorda, boshlang‘ich sinflardan boshlab kasbga yo‘naltirish, imkoniyati va iqtidoridan kelib chiqqan holda kasb tanlashishiga erishish zarur.Yuqori sinflarda “Kasb-hunar ta'limi” jarayonida o‘quvchilar kasblar bo‘yicha umumiy ma’lumot olish bilan bir qatorda qiziqqan va o‘zi uchun tanlagan kasbi haqida chuqurroq ma’lumot olishi uchun sharoit yaratilgan bo‘lmog‘i zarur. Bolalarni maktabgacha va kichik maktab yoshidan boshlab kasb–hunarga yo‘naltirish ishlarini boshlash talab qilinadi. Bu ishlar ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilarni kelajakdagi hayotlarida ish bilan ta'minlanishi uchun juda muhim hisoblanadi.

Shu orqali ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilarni ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topishi, foydali mehnat bilan shug‘ullanishi, ota-onaga qaramlikdan chiqishi va eng asosiysi nuqsonidan uyalmasligi hamda ozgina bo‘lsada nuqsonini esdan chiqarishiga olib kelish mumkin.

Har bir o‘quvchi o‘z oldiga maqsad qilib olib turli xil kasblardan birini tanlashi kerak yoki o‘qituvchi hamda jamoa vakillari ma’lum bir kasb tanlashiga ko‘maklashishi talab qilinadi. Shuningdek, har bir o‘quvchi o‘zi haqida, o‘zining qobiliyatlari va potensiallari to‘g‘risida aniq tushunchalarni bilishi, zarur hollarda chetdan rivojlantirilishi kerak.

Ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilarga kasbiy bilim berish jarayonida quyidagilarga e’tibor bering :

• o‘z-o‘zini anglashiga (kuchli va zaif tomonlari, maqsadlari, qiziqishlari va qobiliyatlari) yordam bering;

• kasblarga oid xabardorlik;

• ish izlash qobiliyatlari;

• ishga tayyorlanish (e’lonlarni topib xabardor bo‘lish, ma’lumot olish, o‘zi e’lon yozish, maxsus treninglardan o‘tish);

• Nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarni ish bilan ta'minlash va bandlikka ko‘maklashish markazlarini topish.

Ko‘zi ojizlik ko‘zi ojiz o‘quvchilarga o‘zlari uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy jarayonlarni, xatti-harakatlarni kuzatishi va hayotiy ko‘nikmalarni o‘rganishga xalaqit beradi. Ko‘zi ojiz o‘quvchiga sog‘lom tengdoshlari tevarak-atrofdagi vodealarni kuzatish va modellashtirish, ko‘z bilan ko‘rish orqali tabiiy ravishda o‘rganadigan ijtimoiy va hayotiy ko‘nikmalarni o‘rgatishlari kerak.

Buning uchun:

- O‘quvchini o‘qituvchi va suhbat bo‘layotgan tomonga qarab o‘tirishini va yuz bilan qarashga o‘rgatish lozim;

- Ko‘zi ojiz o‘quvchilarda ko‘zni tinmay qimirlatishi yoki takroriy ishqalash kabi holatlar bo‘lishi mumkin. Bunday holatlar ijtimoiy hayotda boshqa insonlar bilan o‘zaro aloqa bog‘lash jarayonlariga xalaqit berishi mumkin. Shuning uchun doim psixolog va ko‘z shifokorlaridan professional maslahatlar olib turish maqsadga muvofiqdir;

- Odatda o‘quvchi ko‘pincha kimdir uni jalb qilguncha jimgina kutib turadi. Shuning uchun ko‘zi ojiz o‘quvchini sog‘lom tengdoshlari suhbat jarayoniga yoki o‘yin faoliyatiga undashi kerak.

- O‘quvchiga boshqalarning shaxsiy menini tushunishga va hurmat qilishga yordam berish, shuningdek, boshqalardan xushmuomalalik bilan o‘z shaxsiy maqomini hurmat qilishni so‘rashi kerak bo‘ladi;

- Ko‘zi ojiz o‘quvchi ma'lumot olish va aniq tushunchalarni shakllantirish uchun obyektlarni taktik jihatdan o‘rganishi kerak. Biroq, o‘quvchi obyektga tegish mumkin bo‘lgan maqbul vaqtni, ayniqsa, tegishli va noo‘rin jismoniy aloqa bilan bog‘liq bo‘lgan narsalarni o‘rganishi kerak;

- O‘quvchiga o‘z ehtiyojlarini yetkazib berishga undash;

- O‘quvchini turli xil jamoaviy bo‘lib bajariladigan ishlarda qatnashishga undash;

- Og‘zaki bo‘lmagan muloqot qobiliyatlarini o‘rgatish juda muhimdir ya’ni. mimika, tana harakati va imo-ishoralarini izohlashda yordam berish;

-O‘quvchi faqat o‘z ustida ishlashi va shaxsiy namunali odob-axloqini namoyon qilishni bilishi kerak;

-O‘quvchiga his-tuyg‘ularni aniqlashda va ularni ijtimoiy maqbul usullarda ifoda etishga yordam berish;

-O‘quvchi muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish;

-O‘quvchini o‘zini o‘zi to‘g‘ri anglashini rivojlantirishi kerak;

-O‘quvchini o‘zining ko‘zi ojizligini his qilmaslikka undash kerak;

- Ko‘zi ojiz o‘quvchi unga nisbatan tengdoshlarining munosabatidan xabardor bo‘lishi va unga javob berishni o‘rganishi kerak;

o‘quvchilar balog‘at yoshini bosib o‘tish jarayonida **o‘spirinlar uchun maslahat va yordam beriladi**. Shaxslararo munosabatlar, tanishish, notanish insonlar haqida bilib olishadi. Ular ushbu vaqt oralig‘ida mumkin bo‘lmagan faoliyat turlari haqida bilib olishlari shu jumladan, avtotransport vositalarini boshqarish imkoniyati yo‘qligini tushunib yetishilari, tengdoshlari orasida bola o‘zini qabul qilishi uchun xulq-atvor, madaniyat, muomala, hurmat-izzat katta ta'sir ko‘rsatishini bilishi lozim. Bu ayni vaziyatda o‘quvchi uchun o‘z-o‘zini qiyofasini shakllantirish juda muhimdir.

Inklyuziv ta’lim o‘qituvchisi - zamonaviy o‘qituvchi qiyofasida: Hozirgi kunda innovatsion bilim, malaka hamda ko‘nikmalar bilan qurollangan zamonaviy inklyuziv ta’limga jalb etilgan o‘qituvchi xuddi ommaviy ta’lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan pedagoglar qatori, tashqi ko‘rinish madaniyatiga e’tibor bilan qarashi va o‘zida zamon talabi darajasidagi tashqi qiyofani odat qilishi maqsadga muvofiqdir. O‘qituvchi o‘quvchilarga, va ijtimoiy hayotda har qanday sohada faoliyat olib borayotgan insonlarga o‘rnak bo‘lishi zamon talabi deb hisoblayman. O‘qituvchining tashqi qiyofasi,ya’ni kiyinish uslubi ko‘pincha uning ichki dunyosi, madaniyatini aks ettiradi, ya’ni toza, ozoda, qulay, ko‘zga tashlanmaydigan zamonaviy o‘qituvchi qiyofasi, madaniyatini o‘zida aks ettirgan bo‘lishi o‘quvchilar uchun ibrat bo‘lib qoladi. O‘qituvchining butun qiyofasi bolalarni o‘quv jarayonidan chalg‘itmasligi–pedagog oldiga qo‘yilgan asosiy talablar sirasiga kiradi. Ushbu o‘rinda Rashod Nuri Guntekinning “Choli qushi” asarini eslash joiz deb o‘ylayman. Chunki asarda Feride ismli muallima qizning ko‘rinishi, o‘zini tutishi, muomala va munosabat madaniyatini eslaylik.

O‘qituvchining nutqi hamma vaqt o‘zbek adabiy tilini o‘zida aks ettiruvchi, zamonaviy texnika,texnologiya, xalqaro qabul qilingan terminologiyalardan to‘g‘ri va o‘rinli ravishda qo‘llashi, bu hozirgi kun va zamon talabi. Agar o‘tiladigan dars mashg‘uloti mavzusi o‘qish, hikoya, roman yoki doston bo‘lsa, u obrazga kirib, yorqin, ya’ni rolga kirib, bolaning qalbiga kirib boradigan darajada qiziqtira olishi talab etiladi. Agar mashg‘ulot mavzusi og‘zaki bayon etish, tushuntirishdan iborat bo‘lsa, nutq tekis, ravon, bir maromda va osoyishta bo‘lishi maqsadga muvofiq. Butun jarayonda o‘qituvchi o‘z nutqining grammatik va leksik savodxonligiga

e’tibor bergan holda sustkashlikka yo‘l qo‘ymasdan, kerakli o‘rinda obrazli qilib, o‘quvchilar havas bilan taqlid qiladigan darajada to‘g‘ri, til ko‘nikmalariga kuchli e’tibor qaratilishi lozim. Shu o‘rinda inklyuziv ta’lim jarayonida alohida ehtiyojli o‘quvchilarning nutqni to‘g‘ri va savodli egallashi uchun aynan o‘qituvchiga taqlid qilish orqali amalga oshirilishi hisobga olinishi, birinchi o‘rinda turishi lozim.

Inklyuziv ta’lim jarayonida o‘qituvchi maksimal darajada xushmuomalalik va sabr-toqatni namoyon qilishi, qo‘pollik va hurmatsizlikka mutlaqo yo‘l qo‘ymasligi talab qilinadi. O‘quvchi bilan muloqot do‘stona ruhda, optimistik kayfiyatda bo‘lishi talab etiladi.

O‘qituvchining bolalarga berayotgan har qanday ma’lumotida insonparvarlik, samimiylik aks etib turishi, inklyuziv ta’limda faoliyat olib borayotgan bunday o‘qituvchi bilan bir marta muloqotga kirishgan shaxs (ota, ona, bola) da u bilan yana suhbatlashish, muammolari bilan dardlashish istagi paydo bo‘ladigan bo‘lsin. Shunda ko‘zlangan maqsadga tez va samarali erishish mumkin.

Inklyuziv ta’limda faoliyat olib boradigan o‘qituvchi to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqot qobiliyati, gnostik ko‘nikma, didaktik mahorat, o‘yin qobiliyati, tashkiliy ko‘nikmalar, kommunikativ-rejissyorlik, prognostik va aks ettirish qobiliyatlari hamda ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Undan tashqari doimiy ravishda motivatsion ko‘nikmalarni ham rivojlantirib borishi, ya’ni o‘quv jarayonida bolalar nima uchun va nima o‘rganayotganliklarini va bu qanday yordam berishi mumkinligini anglshi, ularning istak va xohishlarini aniqlay olishi lozim.

Nogironligi bo‘lgan bolalar bilan ishlaydigan inklyuziv ta’lim o‘qituvchisini tayyorlash jarayonida inklyuziv ta’limga o‘tkazilishi va taqsimlanishi uchta asosiy tizimidan iborat bo‘lishi kerak:

-ta’lim mazmuni – bu tizimda zarur kasbiy bilimlar aks etadi. O‘qituvchi o‘zining mutaxassisligini egasi va puxta bilim sohibi bo‘lishi talab qilinadi;

- bo‘lajak inklyuziv sinf o‘qituvchisining kasbiy mahorat tizimini mukammal darajada shakllantirish tushiniladi;

-hozirgi zamon talabidan kelib chiqib dars jarayonlarini kasbga yo‘naltiruvchi ruhda hayot va amaliyotga bog‘lagan tarzda tizimli qilib olib boorish nazarda tutiladi.

Inklyuziv ta’lim o‘qituvchisining kasbiy va shaxsiy tayyorgarligi uchun zarur ko‘nikmalar:

- inklyuziv ta’lim nima ekanligini tushunish, uning an'anaviy ta'lim shaklidan farqi nimada ekanligi?

- inklyuziv ta'lim muhitida bolalarning psixologik holati, yoshi va shaxsiy xususiyatlarini bilishi;

- Sog‘lom va nogironligi mavjud bo‘lgan bolalarni birgalikda o‘qitish uchun o‘quv jarayonini psixologik, pedagogik, didaktik loyihalash usullarini bilishi;

- ta'lim muhitining barcha sub'ektlari (har bir bolalar bilan individual va guruhda ishlash, ota-onalar, hamkasblar, mutaxassislar, menejment vakillari bilan) o‘rtasida turli xil pedagogik hamkorlik usullarini amalga oshirish qobiliyatini mavjud bo‘lishi;

- Inklyuziv ta’lim o‘qituvchisining kasbiy faoliyat yo‘nalishlari;
- Oldini olish;
- Tashxis qo‘yish va maslahat berish;
- Pedagogik ta'lim berish;
- Psixologik va psixoterapevtik yordamda ishtirok etish;
- Ta’lim va ijtimoiy-pedagogik faoliyatda faol ishtirok etish;
- Ta’limni tashkil etish va boshqarish;
- O‘qitish faoliyati;

Inklyuziv ta’limda zamonaviy bilim va texnologiya bilan qurollangan tiflopedagog faoliyati. Biz rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolalar bilan ishlaydigan insonparvar o‘qituvchining eng muhim kasbiy ahamiyatli xususiyatlari qanday bo‘lishi kerak degan savolga quyidagicha javob beramiz:

Rahmdil, insoniy munosabatlar, bolalar uchun foydali bo‘lish istagi, o‘zini o‘zi qadrlash, hamdardlik, kuchli mas’uliyat, sabr-toqat, bag‘rikenglik, stressli vaziyatlarga nisbatan bag‘rikenglik, rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolaning shaxsiga hurmat hissini o‘zida jamlash kabilardir.

Ko‘rish qobiliyati cheklangan bolalarni tarbiyalash va o‘qitish bilan umumtalim maktablarida t**iflopedagog o‘qituvchilar shug‘ullanadi.** Tiflopedagog o‘qituvchisi inklyuziv ta’lim joriy qilingan tashkilotlarda faoliyat yuritishi uchun maxsus (korreksion xonalar, ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalar ta’limi uchun texnik vositalar) sharoitlar yaratilgan bo‘lishi va ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalarning ta’limi bilan faqatgina tiflopedagog o‘qituvchi shug‘ullanishi ko‘zda tutilgan. **Tiflopedagog o‘qituvchining eng asosiy vazifalaridan biri axloqiy ta’limdir.** 1 yoshdan 3 yoshgacha bo‘lgan ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalar o‘z tanalarining anatomik xususiyatlarini ota-onalari, tengdoshlari va aka-ukalari bilan bir necha bor taqqoslab ko‘radilar. Odatda, ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan bolalar axloqiy (jinsiy) tushunchalar bo‘yicha hech qanday ma’lumot olishmagan va bu bolalar ommaviy maktabga kelganda, o‘zlarining tengdoshlaridan orqada qolishgan bo‘ladi. Har qanday bolaning, ayniqsa, ko‘zi ojiz bolaning jinsiy maqsadli ta’limini boshlash hech qachon zarar qilmaydi. Jinsiy tarbiyani o‘rgatish murakkab ko‘nikmalar va tushunchalarni o‘z ichiga oladi.

• Jinsiy identifikatsiyani o‘rnatishga bolani yoshligidan boshlash kerak. Jinsiy belgilarni bevosita ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan o‘quvchiga o‘rgatish kerak;

• Jinsiy organlar va reproduktiv organlar uchun anatomik to‘g‘ri nomlarni, shuningdek jinsiy yo‘naltirilgan narsalar va xatti-harakatlar uchun terminologiyani o‘z ichiga olgan yoshga mos lug‘at ishlab chiqish;

• Reproduktiv jarayonni va tegishli yoshdagi tug‘ilishni nazorat qilishni o‘rgatish;

• Balog‘at yoshiga etmagan qizlarni hayz ko‘rish boshlanishiga hissiy va jismoniy jihatdan tayyorlash;

• Balog‘at yoshidan oldin o‘g‘il bolalarni balog‘at boshlanishiga hissiy va jismoniy jihatdan tayyorlash;

• Ko‘zi ojiz o‘quvchiga shaxsiy jinsiy faoliyat uchun mos vaqt va joy nimani anglatishini tushuntirish;

• Sevgini ko‘rsatishning tegishli usullarini o‘rgatish;

• Yaqin munosabatlarni rivojlantirish;

• Jinsiy yo‘l bilan yuqadigan kasalliklarni bilish;

• Jinsiy zo‘ravonlikni bilish;

• ota-onalar va tibbiyot hamshirasi bilan ishlash va hokazolarni o‘rgatish talab qilinadi.

Tiflopedagog o‘qituvchining vazifalari sifatida:

1. Ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilarni har tomonla rivojlantirish; jumladan: pedagogik va psixologik jihatdan o‘rganish, nuqsonlarning turlarini aniqlashtirish, jismoniy va ruhiy jihatdan rivojlantirish;

2. Ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilarning ta’lim-tarbiyasi maqsadi, mazmuni, vazifalari va metodlarini qayta ishlash;

3. Bola shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirish uchun barcha maxsus mo‘ljallangan ishlarni amalga oshirish.

4. O‘quvchilarni mehnatga va kasb-hunarga yo‘naltirilgan imkoniyatlarni yaratish.

5. Maxsus o‘quv rejalar, dasturlar va darsliklarni tuzish.

6. Inklyuziv ta’lim joriy qilingan maktablarni rivojlantirishni yo‘lga qo‘yish.

Davolash va tiklash ishlari inklyuziv ta’lim joriy qilingan maktablarda okulist rahbarligida amalga oshiriladi. Pedagog va tarbiyachilar ham shifokor

tavsiyalarini o‘z vaqtida bajarishga yordam beradilar. Ko‘zoynak va boshqa optik ko‘ruvchi korreksiyalovchi vositalarni tavsiya qilish davolash ishining asosi hisoblanadi. Pedagog va tarbiyachilar bolalarni ko‘zoynaklardan shifokor tavsiya qilganidek to‘g‘ri foydalanishlarini nazorat qiladi. Ko‘zoynakni opravasini (qolipi) to‘g‘ri tanlash muhim rol o‘ynaydi. U yuz hajmini qorachiqlari orasidagi masofaga mos tushishi shart, quloqlarni, burunlarni qismasligi lozim.

Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalarni mehnatga va mustaqil hayotga tayyorlashda maxsus mashg‘ulotlarning o‘rni katta. Misol uchun: davolovchi jismoniy tarbiya, fazoda mo‘ljalga olish kabilar.

Davolovchi jismoniy tarbiya mashqlari orqali turli kasalliklarni amaliyot davomida davolash chora-tadbirlarini ishlab chiqish va jismoniy tarbiya madaniyatiga ham qat’iy amal qilishimiz zarur. Fazoda mo‘ljal olish ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilarning muhim ehtiyoji hisoblanadi. Mo‘ljal olishga o‘rgatish bolalarni bog‘cha yoki maktab atrofida erkin mo‘ljal olishga o‘rgatadi. Bu mashg‘ulotlarni qancha erta boshlansa shuncha yaxshi natija beradi.

Asosiy vazifa - Ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan bolalarning ko‘p qirrali rivojlanishi uchun sharoit yaratish va ikkilamchi (ya’ni, asosiy zaiflik tufayli) rivojlanish nuqsonlarini yengib o‘tishi uchun ko‘maklashishdir.

Tiflopedagog o‘qituvchisi tevarak-atrofdagi dunyo haqidagi g‘oyalarni shakllantirish va boyitishda, mavjud bo‘lgan analizatorlarni (qoldiq ko‘rish, shuningdek eshitish, taktil, hid bilish, mushak-artikulyar tuyg‘ular) safarbar qilishda faol ishtirok etadi hamda ko‘zi ojiz yoki zaif ko‘ruvchi bolalarning jismoniy rivojlanishidagi o‘ziga xos og‘ishlarni (gipodinamiya, obsessif harakatlar, noto‘g‘ri yurish va boshqalar) tuzatish bo‘yicha ham ishlaydi. Ushbu vazifalarni bajarish ko‘zi ojiz bolaning yuqori muvaffaqiyatlarga erishishiga yordam beradi.

Ko‘rishida muammosi bo‘lgan inklyziv sinf o‘quvchilarini ushbu murakkab jarayonni bajarish uchun tiflopedagog o‘qituvchisi yordam guruhni tashkil qilsa juda ham samarali natija beradi. Jamoani shakllantirish g‘ayrat, ishonch va o‘zaro hurmatga asoslanadi. Bu uzoq muddat davom etadigan istiqbolli vazifalarni yanada samarali bajarilishiga olib keladi. Ushbu jamoa kelajakdagi vazifalarni tayyorlash, rejalashtirish va hamkorlikda o‘rganish uchun asos yaratadi. O‘quvchilar, ota-onalar, jamoat va maktab xodimlari bilan muqobil aloqalarni o‘rnatish o‘quvchining ijtimoiy, hissiy, kommunikativ va ta’limiy rivojlanishiga yordam beradi. Ko‘pincha ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan o‘quvchi uchun bir qator yordam xizmatlari mavjud.

Yordam guruhi quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin:

• o‘quvchi ;
• ota-onalar;
• sinf o‘qituvchilari;
•maxsus ta’lim resurs o‘qituvchisi;
• maktab direktori;
• o‘qituvchi yordamchisi (lar);
• ko‘rish qobiliyati cheklangan o‘quvchilar uchun o‘quv maslahatchisi;
• ko‘z mutaxassisi;
• yo‘nalish va harakatchanlik bo‘yicha mutaxassis;
• texnologiya mutaxassisi;
• maktab maslahatchisi;
• alohida ehtiyojli o‘quvchilar uchun maktab bo‘linmasi koordinatori;
• o‘rinbosar o‘qituvchisi;
• tegishli xizmat ko‘rsatuvchi provayderlar (o‘qitish psixologi, kasbiy va fizik terapevt, logoped va defektolog va boshqalar).

Inklyuziv ta’lim jarayonida oila bilan ishlash jarayonini ochib berish uchun bir necha bosqichlarga bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiqdir.Birinchi bosqich. disfunksional oilalarni aniqlashda nosoz oilalarni (farzandi uchun befarq, nogironligidan uyalish, ta’lim-tarbiyaga befarq) aniqlash uchun ijtimoiy o‘qituvchi oilani o‘rganishning turli usullaridan foydalanadi:

- bolalarni nazorat qilish;

- ota-onalar bilan so‘rab-surishtirish ishlarini olib borish, zarur bo‘sa ota -onalar bilan bolalardan birdek surishtirish ishlarini olib boorish, bu oilaga yordam va qo‘llab -quvvatlash tizimi asos bo‘lgan doimiy component ya’ni oilaviy diagnostikadir. Diagnostik muolajalarni o‘tkazish bir qator prinsiplarga rioya qilishni talab qiladi: murakkablik, xolislik, etarlilik, izchillik va boshqalar. Agar kerakli ko‘rsatmalar bo‘lmasa, siz tashxisni kengaytirmasligingiz kerak. Yangi tadqiqot faqat oldingi diagnostika ma'lumotlarini tahlil qilish asosida amalga oshirilishi mumkin. Siz ota -onalarning shikoyatlarini dastlabki tashxisidan boshlashingiz kerak, so‘ngra ushbu shikoyatlarning to‘g‘riligini o‘rganib, bu buzilishlarning sabablarini aniqlab olishingiz mumkin. Ikkinchi bosqich. Oilaviy tarbiya turlarini aniqlashda ijtimoiy pedagog ota-ona munosabatlarini o‘rganishga qaratilgan usullardan foydalanadi; har bir oila a'zosining etakchi xulq -atvorini aniqlash; oiladagi muloqot tabiatini o‘rganish ko‘zda tutiladi. Uchinchi bosqich. Oila bilan ishlash shakllari va usullarini farqlashda o‘qituvchi oilaviy ta'limning keng tarqalgan turini hisobga olgan holda, oilada bolaga bo‘lgan munosabatni to‘g‘rilashga qaratilgan oila bilan ishlash rejasini ishlab chiqadi. To‘rtinchi

bosqich. Birgalikda ishlashni tashkil qilishda oilaga yordam berish uchun (axborot, vositachilik, bo‘sh vaqt, ijtimoiy va pedagogik) turli mutaxassislar bilan hamkorlik qilish ko‘zda tutiladi. (pedagog xodimlar, vasiylik va homiylik bo‘limining inspektori, ijtimoiy himoya va boshqalar).

Maktab jamoasining oila bilan ishlashning asosiy funksiyalari: “Xavfsizlik va himoya” sida bu bolalar hayoti xavfsizligini, tashqi tahdidlardan himoyalanishni ta'minlash, bolaning qonuniy huquq va manfaatlarini qonuniy himoya qilish hamda unga shoshilinch yordam ko‘rsatishga qaratilgan. Profilaktika funksiyasi boshqa muassasalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda o‘qituvchilar yordamga muhtoj oilalarni erta aniqlash bo‘yicha ish olib boradilar, oila ichidagi nizolarni hal qilishda o‘z vaqtida yordam ko‘rsatadilar va oilaviy ta'lim sharoitlarini yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar beradilar, malakali huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatadilar. Qayta tiklash funksiyasi orqali o‘qituvchilar oiladagi bolalarning yashash sharoitlarini yaxshilash bo‘yicha chora -tadbirlar ko‘rsatsalar, bolaning ijtimoiy mavqeini tiklashga yordam beradi, uning sotsializatsiyaning asosiy institutlari bilan aloqalarini mustahkamlaydi, funktsional muvaffaqiyatsizlikni engishga tayyor oilalarning harakatlarini qo‘llab-quvvatlaydi. Tuzatish va rivojlanish funksiyasi bilan kompleks diagnostika asosida bolalar va uning oilasi bilan tibbiy -ijtimoiy, psixologik va pedagogik ishlarning chora -tadbirlari tizimi aniqlanadi. Sog‘lomlashtirish funksiyasi bolaning sog‘lig‘ini mustahkamlash bo‘yicha hamrohlik va tavsiyalarni o‘z ichiga oladi. Kompensatsiya funksiyasi. agar bolaning begonalashuvini bartaraf etishning iloji bo‘lmasa, biologik oilani almashtirish yo‘llarini topishdan iborat.

Mutaxassislarning oilalari bilan faoliyati uchta yo‘nalishda amalga oshiriladi. Ta'lim yo‘nalishida ota -onalarga ta'lim - tarbiyada yordam berishni o‘z ichiga oladi. O‘qitishga yordam ota -onalarning pedagogik madaniyatini shakllantirishga va ularni tarbiyalashga qaratilgan. Tarbiyada yordam berish oilaning tarbiyaviy salohiyatini mustahkamlash maqsadida maxsus tarbiyaviy vaziyatlarni yaratish orqali amalga oshiriladi. Bu yo‘nalish oilaviy yordamning pedagogik modelidan foydalanishga asoslangan. Psixologik yo‘nalish ijtimoiy va psixologik yordam va tuzatishni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchi lavozimidan bunday qo‘llab -quvvatlash oilada qulay psixologik muhitni yaratishga qaratilgan. Psixolog bilan ittifoq tuzishda yordam berish eng samarali bo‘ladi. Maktabni ota -onalar guruh bilan bevosita ishlashi ota -onalar bilan uchrashuvlar, ma'lumot almashish, bajarilgan ishlarning borishi va bolaning muvaffaqiyati haqida hisobot berish, kelajak rejalarini muhokama qilish;

ota -onalar yig‘ilishidagi nutqlar va ularning savollariga javoblar;

ota-onalar uchun seminarlar, nutqlar, suhbatlar, rolli o‘yinlar tashkil etish;

Shomilning u yoki bu mavzusi bo‘yicha ota -onalar uchun maxsus kurs tashkil etish;

madaniy tadbirlarni tayyorlash va o‘tkazishda ota -onalarni jalb qilish;

ota -onalardan o‘z munosabatlari, ko‘rsatiladigan yordamdan keyingi umidlari haqida suhbat qilinadi. Ota -onalar guruhi bilan bilvosita ishlash:

- ota -onalarga qanday, qanday sharoitda va qanday holatlarda aniq mutaxassislar bilan bog‘lanish haqida ma'lumot berish (psixolog, o‘qituvchi, direktorning tarbiyaviy ishlar bo‘yicha o‘rinbosari, direktor);

- ota -onalar uchun ofisda yoki "burchakda" kitoblar, uslubiy adabiyotlar ko‘rgazmasini tashkil etish;

- test jarayonini tushuntiruvchi buklet tayyorlash, natijalarning qanday izohlanishini baholash;

- uyda ota -onalarga kitob tarqatish;

- uy vazifasi yoki bo‘lajak tadbirlar, dam olish imkoniyatlari uchun yozma takliflar tayyorlash;

- ota -onalarning ehtiyojlari va fikrlarini aniqlash uchun so‘rovnomalarni yuborish;

- ota -onalar bolalarni kutayotgan stend yoki e'lonlar taxtasini tashkil etish.

Oilalar inklyuziv maktablarni tanlaydilar, shunda ularning farzandlari odatdagidek rivojlanayotgan tengdoshlari bilan o‘zaro aloqani kengaytiradi, shuningdek, boshqa ota -onalar va o‘qituvchilar bilan bog‘lanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Maktab o‘qituvchilari tomonidan nogiron bolani tarbiyalashda oilaning sa'y -harakatlariga berilgan yuqori ijobiy baho oila va maktab o‘rtasidagi samarali hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Buning uchun, birinchi navbatda, hissiy aloqa, ishonch, hurmat va qabul, ota -onaning yordami va ularning fikrlarini inobatga olish ko‘zda tutilgan. Oila bilan maslahat, profilaktika va tarbiyaviy ishlar hamkorlik g‘oyasiga, uning tarbiyaviy imkoniyatlarini oshirishga, ota-ona va bola o‘rtasidagi uyg‘un munosabatlarni o‘rnatishga asoslangan. Bu ishning maqsadi “Ota -onalarning ta'lim jarayonidagi oilaning roliga psixologik munosabatini o‘zgartirish; bola bilan munosabatlar uslubini o‘zgartirish; oilaning pedagogik imkoniyatlaridan kengroq foydalanishdir”.Bundan tashqari, ijtimoiy ish o‘quvchilar va ota -onalarni huquq va majburiyatlari, qonun hujjatlari bilan tanishtirish, shuningdek, nogironlar bilan bog‘liq jamoat va davlat tashkilotlari haqida ma'lumot berishni o‘z ichiga oladi. Ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilarni har tomonlama o‘rganish, ko‘rish qobiliyati va ikkilamchi buzilishlar bilan kuchayadigan individual rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, shuningdek, bolaning rivojlanishi, o‘qishi va ijtimoiylashuvidagi boshqa muammolarni ham o‘z

ichiga oladi. Tiflopedagog ishining diagnostik yo‘nalishini sentabr oyining dastlabki ikki haftasida (1 sentabrdan 15 sentabrgacha) va o‘quv yilining so‘nggi ikki haftasida (15 maydan 31 maygacha) amalga oshiriladi. Uning natijalari maktab yig‘ilishida muhokama qilinadi. Tuzatish pedagogik ish jarayonidagi ishlarni individual yo‘naltirilgan dasturini tuzatishga va bola rivojlanishining doimiy muammolariga e’tiborni qaratishga imkon beradigan oraliq imtihon taqdim etiladi. Yakuniy tashxis - bu ikkilamchi rivojlanish buzilishlarining barcha ko‘rinishlarini o‘rganishni qamrab oladigan, shuningdek universal ta’lim harakatlarining barcha turlarini shakllantirishni ochib beradigan chuqur kompleks tekshiruvni talab qiladi. O‘qituvchi-tiflopedagog maktab metodik birlashma yig‘ilishlarida qatnashib, individual darslar uchun sinfdagi metodik va didaktik adabiyot yangiliklari, individual darslar uchun tuzatish va rivojlantirish vositalari haqida ma’limot beradi. Inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonidagi sodir bo‘layotgan tushinchalarni amaliyot bilan bog‘lagan tarzda ilmiy va uslubiy jihatdan doimiy ravishda takomillashtirib borishi yuqori natijalar berishiga sababchi bo‘ladi. Bundan tashqari tiflopedagog ishining bir qismi sifatida maslahat berish jarayoblari ham kuzatiladi, bunda ko‘rish qobiliyati cheklangan bolalarni har tomonlama rivojlantirish, o‘qitish, tarbiyalash va ijtimoiy hayotga moslashuvi bo‘yicha individual va guruhli maslahat berish;

- Ota-onalarning (yoki qonuniy vakillarining) psixologik-pedagogik tomonlama shakllantirish, shuningdek ularga o‘rta va yuqori sinf o‘quvchilari bilan kasbga yo‘naltirish ishlarini olib borishda yordam berish;

- O‘qituvchilarga va o‘quv jarayonining boshqa ishtirokchilariga ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolani rivojlantirish, o‘qitish va tuzatish yordami, maxsus rivojlanish muhitini yaratish va shu kabi bolani inklyuziv amaliyotda rivojlantirish, o‘qitish va tarbiyalash bilan bog‘liq boshqa masalalar bo‘yicha maslahat berish;

- Profilaktik ish ko‘rish qobiliyati buzilgan bolada yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ikkilamchi kasalliklar to‘g‘risida o‘z vaqtida ogohlantirishni ta’minlaydi. Tiflopedagog faoliyati yuqoridagi barcha jihatlari butun maktab ishi doirasida bolalarni psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashning yagona jarayoniga kiritilgan. Defektolog o‘qituvchilar o‘zlarining sof mutaxassislik doirasidan kelib chiqib kasbiy vazifalarini turli xil o‘quv muassasalarida shu jumladan – maxsus va umumiy bolalar uylari va maktab-internatlarda bajaradilar hamda uy sharoitda ta’lim olayotgan rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalarni individual yondoshuv asosida, ta’lim-tarbiya ishlarini olib boradilar. Ushbu vaziyatda inklyuziv ta’limda faoliyat olib boradigan ommaviy maktab o‘qituvchi hamda maxsus ta’lim tizimining o‘qituvchisi quyidagi fazilatlarga ega bo‘lishi kerak:

Pedagogik yo‘nalishda rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalar bilan ishlashga, kasbiy qiziqishlariga va shaxsiy fazilatlariga, shuningdek kasbiy jihatdan o‘zini o‘zi anglashga qaratilgan psixologik munosabatlarni o‘zida jamlashi va o‘zing bilim, malaka, ko‘nikmalarini jamoaniki sifatida ko‘rishi, (Empatiya - boshqa birovning tajribasiga hissiy munosabat bildirish, o‘zaro munosabat, muloqot jarayonida u bilan hamdard bo‘lish qobiliyati bilmaganini so‘rab o‘rganish va bilganini birovga yetkazib beraolish qobiliyati). Pedagogik xushmuomalalik - o‘zini tutish qobiliyatida namoyon bo‘ladigan mutanosiblik hissi. Inklyuziv ta’lim o‘qituvchisining taktikasi shunday bo‘lishi kerakki, u shaxsiy qadr-qimmatini saqlab qolgan holda, bolalarning, ota-onalarining, ishdagi hamkasblarining qalbida doim yaxshi inson sifatida namoyon bo‘lishiga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, qaysi sohada va yo‘nalishda ish olib borishimizdan qat’iy nazar o‘qituvchi milliy anana va qadriyatlarimizga asoslanar ekanmiz, biz kelajakdagi inklyuziv ta’lim sohasida dastlabki qadamlarni qo‘yar ekanmiz, yaqin kelajakda bemalol boshqa davlatlarga o‘rnak bo‘laoladigan inklyuziv jamiyat yaratamiz. Bunga hech qanday shubhaga o‘rin yo‘q deb hisoblaymiz. Chunki biz buyuk o‘tmishimiz- ustozlarimiz,jadidchilar: Maxmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy kabi buyuk ustozlarning ta’lim jarayonlaridagi meroslariga va O‘zbekistonga inklyuziv ta’limni jalb qilishda o‘zining butun kuch-qudratini hamda umrini bag‘ishlagan olimamiz pedagogika fanlari nomzodi, dotsent Fayziyeva Ubayda Yunusovnaning tajriblariga suyanamiz. Inkyuziv ta’lim o‘qituvchising xususiyatlari uchun namuna sifatida olamiz.

Ko‘zi ojizlik bolalarda asosiy hayotiy ko‘nikmalarini o‘rganish motivatsiyasini pasaytiradi va ushbu ko‘nikmalar bilan shug‘ullanish zarurati borligini yuzaga chiqaradi. Shug‘ullanish lozim bo‘lgan ko‘nikmalar orasida jismoniy tayyorgarlik sog‘lom bolaga qanchalik zarur va foydali bo‘lsa ko‘zi ojiz o‘quvchiga ham xuddi shunday muhimdir. Ko‘zi ojiz o‘quvchi muntazam jismoniy tarbiya darslarida qatnashishi kerak. Faqat o‘quvchining jismoniy mahoratiga qarab moslashuv jarayoni sodir bo‘ladi. U barcha tadbirlarda va jamoaviy sport turlarida qatnasha olmasligi mumkin. Lekin barcha bolalar qatori birdek sportga qiziqishi yuqori bo‘ladi. Parallel bajariladigan yoki muqobil jismoniy faoliyatni ta'minlanishi kerak va o‘quvchining imkoniyatidan kelib chiqib ma’lum bir sport turiga yo‘naltirish ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Ko‘rish qobiliyati pasaygan yoki ko‘zi ojiz bo‘lgan barcha bolalar har doim o‘zlariga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini, maishiy xizmat vazifalarini o‘rganishlari kerak. Barcha bolalar o‘z qadr-qimmatini bilishi bilmasa uni rivojlantirish va mustaqil faoliyat olib borishni o‘rganish,undan tashqari oilaviy ishlarga o‘z hissasini qo‘shish bu juda muhim vazifadir.

Ko‘rishida muammoli bo‘lgan o‘quvchi kundalik hayotida doimiy ravishda takrorlanadigan quyidagi ko‘nikmalarga ehtiyoj sezadi:

• shaxsiy gigiyena;
• kiyinish, o‘zining shaxsiy kiyimlarini tayyorlash va ozoda tutish;
• ovqatlanish vaqti bo‘lganda dasturxonni tuzash va ovqatlanish;
• jamoaviy ovqatlanish shoxobchalarida o‘zini tutish;
• pul sanash va u bilan aloqa o‘rnatish;
• ovqat tayyorlash;
• uy ishlarini olib borish va uy ishlariga tayyorlash ;
• xarid qilish ya’ni sotish va sotib olish;
• telefon va boshqa aloqa texnologiyalaridan foydalanish;
• sog‘liq va xavfsizlik;
• vaqt tushunchalari;
• o‘zini o‘zi himoya qilish;
• muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish;
• shaxsiy mulk va vaqtni tashkil qilish;
• kitoblar, materiallar va jihozlarni tartibga solish (kerakli buyumlarni kerak bo‘lganda topish va ular bilan bog‘liq ishlarni tugatgandan so‘ng ularni joyiga qo‘yish);
• topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarish haqida tushunchani rivojlantirish;
• vaqtdan foydalanishni rejalashtirish va vazifalar orasidagi vaqtni qanday muvozanatlashni bilish;
• materiallar va uskunalar uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga olish;
• manzillar, kalendarlar, jurnallar va boshqa tashkilot vositalaridan foydalanish; shu kabi muammolar birgina o‘quvchilarda emas o‘qituvchilarda ham kuzatiladi**:**

Inklyuziv ta’lim g‘oyasi tubdan o‘qituvchilar ongini egallab, ularning kasbiy tafakkurining ajralmas qismiga aylangan taqdirdagina o‘quv jarayoni o‘z o‘rniga ega bo‘ladi. Buni amalga oshirish uchun maxsus say-harakatlar talab etiladi. Inklyuziv ta’limni joriy etish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilar va boshqa mutaxassislar darhol o‘qitishning ushbu shakli uchun zarur bo‘lgan professional rollariga mos kelmaydilar. Ular bir nechta bosqichlarni bosib o‘tishadi: ochiq yoki yashirin qarshilikdan boshlab, passiv qarshilikka o‘tish, keyin esa jarayon qanday bo‘layotganini faol qabul qilish. Mutaxassislar qo‘rqishadi: “Men buni qila olamanmi?” Ular ishdan bo‘shashdan, ishini yo‘qotishdan, mas’uliyatdan, xavf-xatarlardan, qo‘rquv va noaniqlik, shuningdek, mutaxassislar sodir bo‘layotgan voqealarni to‘liq nazorat qilishdan qo‘rqishadi.

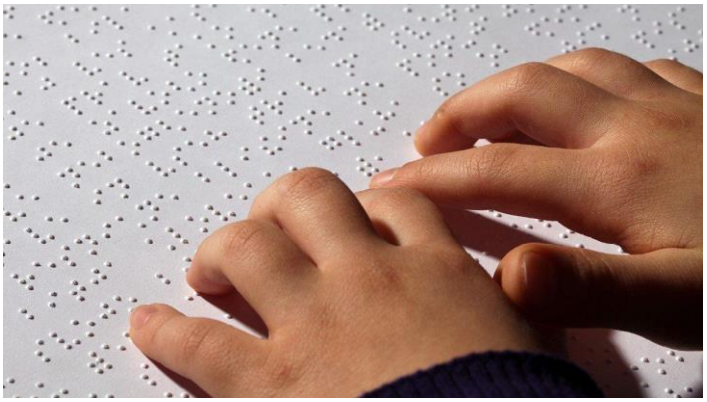
Bunday hollarda oddiy maslahat beriladi:- “Nima bo‘lishidan qat’iy nazar, o‘zingizning oldingizga maqsad qilib olgan vazifangizni qilishingiz kerak”. Siz qo‘rquvlaringizni yoqotishingiz va ishlashda davom etishingiz kerak. Inklyuziv ta’lim jarayoniga jalb qilingan o‘qituvchilarning ta’kidlashicha, ular bir necha

hafta davomida qo‘rquvni boshdan kechirishgan va go‘yo sehrgarlik qilganidek har bir inson qo‘rqqanini eslaydi, lekin hech kim aniq nimadan qo‘rqqanini eslamaydi, ammo qo‘rquv o‘tib ketadi. Odatda bu holat olti hafta davom etadi. “Xavotir olmang”, “Qo‘rqmang” degan so‘zlar dalda bo‘ladi. Bu jarayon osonlik bilan bo‘lmaydi, juda katta mehnat talab qiladi. Ammo biz inson bu bilan to‘xtab qolmasligimiz kerak chunki biz barchamiz o‘zgarish tomon borishingiz kerak.

Odatiy shaklda ta’lim olayotgan sog‘lom bolalarning ota-onalari, ba’zida maxsus yordamga muhtoj bolalar sinfda bo‘lishi, o‘z farzandining rivojlanishini kechikishi mumkinligidan tashvishda bo‘ladilar. Biroq tajribalar buning aksini ko‘rsatadi. Bundan tashqari odatiy shaklda maxsus maktab-internatlarda ta’lim olayotgan bolalarning Ko‘rsatkichlaridan inklyuziv ta’lim sharoitda o‘qiyotgan bolalarning natijalari yuqoriroq chiqqanligi isbotlandi. Inklyuziv ta’lim olayotgan va ommaviy maktab sinfidagi bolalarning ota-onalari ham hech qanday tahlikaga tushmasligi kerak, chunki biz do‘stona munosabatlarga asoslangan milliy qadriyatlari yuksak davlatning fuqarolarimiz. Bizda hech qachon o‘zgani kamsitish uni ustidan kulish chetga chiqarib tashlash holatlari kuzatilmaydi. Inklyuziv maktabda o‘qiyotgan bolalarning yutuqlariga kelsak, xulq-atvorida, ijtimoiy rivojlanishida va akademik muvaffaqiyatlarida undan tashqari nutqida ham sezilarli darajada yuqori bo‘ladi.

Inklyuziv ta’lim joriy etilgan umumta’lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan jamoa a’zolarining har birining vazifalari mavjud. Misol uchun direktor qo‘llab-quvvatlash guruhining a’zosi. U dastur rejalarini tayyorlash, amalga oshirish va baholashni ta’minlaydi. Direktor o‘quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda, yordamchi xodimlarni ta’minlaydi, talabga muvofiq tegishli materiallar va o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazadi. Direktor ko‘pincha jamoaviy qarorlarning bajarilishini ta’minlaydigan shaxsdir.

• o‘quvchini maktabga qabul qilish;
• jamoaviy qarorlarni qonuniylashtirish;
• o‘quvchini maktab faoliyatiga qo‘shish;

• ota-onalarning ishtirokini kutib olish;
• ilg‘or tajribalarni qo‘llab-quvvatlash.

Shuningdek direktorning vazifasiga dasturni baholash vazifasini bajaradi.

Maktab direktori o‘quvchining individual dasturini muvofiqlashtirish va ishlab chiqish uchun asosiy mas’uliyatni o‘qituvchiga, odatda maxsus ta’lim o‘qituvchisiga yuklaydi. Xodimlar ota-onalar va kerak bo‘lganda o‘quvchilar va boshqa mutaxassislar yordamida dastur rejalarini ishlab chiqadilar. Muvaffaqiyatli dastur rejasini ishlab chiqish va amalga oshirishda guruh a’zolarini ishtirok etadi. Ulardan o‘**quvchi**:

• qo‘llab-quvvatlash guruhining maqsadi va dastur rejasini bu jarayonda qanday ishtirok etishini tushunishi;

• kerak bo‘lganda dasturni rejalashtirish yig‘ilishlarida qatnashishga da’vat etilishi;

• o‘z maqsadlarini aniqlay olishi, belgilashi va tushuntira olishi;

• maqsadlar qanday qilib individual tarzda tuzilishini, baholanishini, ko‘rib chiqilishini va yangilanishini tushunishi;

• kerak bo‘lganda maqsadlarni kuzatish uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga olish;

• o‘zini o‘zi himoya qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Ta’lim jarayoni oila a’zolari va maktabning umumiy mas’uliyati sifatida qaraladi. Ota-onalar imkon qadar erta ta’lim jarayonini qo‘llab-quvvatlash guruhining faol a’zolari sifatida kiritilishi kerak. Oila a’zolari tomonidan aniqlangan ta’limning ustuvor yo‘nalishlari birinchi navbatda ko‘rib chiqilishi kerak. Ota-onalarni jalb qilishning afzalliklari juda ko‘p. Ular:

• Ta’lim jarayoniga qamrab olingan kunga qadar o‘quvchi hayotining tarixini yetkazib bera oladi;

• o‘quvchi haqidagi muhim tibbiy ma’lumotlarni taqdim etishi mumkin;

• vaqt o‘tishi bilan dasturlashning uzluksizligini ta’minlashga yordam berishi mumkin;

• bolaning uyga va jamiyatga bo‘lgan qiziqish va intilishlari, hayotiy ko‘nikmalarga oid muhim ma’lumotlarga ega bo‘ladi;

• maqsad va samarali strategiyalarni ishlab chiqishda yordam berishi mumkin;

• uy sharoitida bolaning shaxsiy mahoratini mashq qildirish, ularni mustahkamlash, umumlashtirish va saqlash uchun imkoniyatlarni taqdim etishi mumkin.

Ota-onalar bilan aloqa bog‘lash jarayonida sof adabiy tilda ochiq va muntazam ravishda muloqot qilish, ta’lim jarayonida qanday qilib ishtirok etishlari mumkinligini tushuntirish, ta’lim dasturida qanday va qay darajada ishtirok etishni xohlashlarini belgilash imkoniyatini berish;

• agar mavjud bo‘lsa, ota-onalarga tarbiya dasturlari va qo‘llab-quvvatlash guruhlariga kirish huquqini berish;

• ota-onalarga telefon orqali va yozma aloqa orqali bog‘lanish, ularni qo‘llab-quvvatlash guruhi yig‘ilishlari to‘g‘risida xabardor qilish;

• qo‘llab-quvvatlash guruhi yig‘ilishlarida muhokama qilinadigan va ishtirok etadigan mavzular bo‘yicha ota-onalarga maslahatlar berish;

• yig‘ilish oldidan ota-onalarga tanishish uchun uyga maqsad va vazifalarning taxminiy loyihasini yuborish;

• maktab vakili ota-onalarni kutib olishi, ularni konferensiya zaliga olib borishi va tanishtirishi kerak;

• Ota-onalarning jamoa yig‘ilishida qulay bo‘lishini ta’minlash ishlarini tashkil qilish samaralidir.

Sinf o‘qituvchisi

Sinf o‘qituvchisi samarali ta’lim dasturini rejalashtirish va amalga oshirishning kalitidir. Sinf o‘qituvchisi vazifalari:

• Ma’lumot to‘plash bosqichida to‘plangan ma’lumotlarni barchaga yetkazish;

• ota-onalar yoki ularning vasiylarini farzandining dasturidan xabardor qilish;

• ko‘rish qobiliyati cheklangan o‘quvchining ehtiyojlaridan xabardor bo‘lishi;

• o‘quv dasturlarini rejalashtiradi va amalga oshiradi;

• moslashtirilgan resurslarni tayyorlash uchun yetarli vaqt ajratadigan o‘qitish usullari va materiallarini o‘zgartiradi;

• o‘quvchilarning yutuqlarini baholash va yetkazish strategiyasini ishlab chiqadi;

• o‘quvchi, ota-onalar va boshqa o‘qituvchilar bilan doimiy aloqa o‘rnatish.

Maxsus ta’lim / resurs o‘qituvchisi

Resurs o‘qituvchisi odatda o‘quvchining dasturini muvofiqlashtirish uchun tayinlangan o‘qituvchidir. Bundan tashqari, resurs o‘qituvchisi:

• o‘quvchilarning kuchli tomonlarini va ehtiyojli sohalarini aniqlash uchun diagnostik baholashni ta’minlaydi;

• dasturni o‘zgartirish yoki moslashtirish bo‘yicha g‘oyalar va takliflarni ishlab chiqaradi;

• materiallar va manbalar to‘g‘risida maslahat beradi;

• o‘quv dasturlarini rejalashtiradi va amalga oshiradi;

• o‘quvchilarning yutuqlarini baholash va yetkazish strategiyasini ishlab chiqadi;

• ota-onalar va boshqa o‘qituvchilar bilan doimiy aloqada bo‘ladi va qo‘llab-quvvatlash guruhi uchrashuvlarini tashkillashtiradi.

Maktab maslahatchisi

Maktab maslahatchisining vazifasi, ko‘rish qobiliyatini yomonlashishi mumkin bo‘lgan o‘quvchiga maslahat xizmatlarini ko‘rsatishdir.

O‘qituvchi yordamchisi qo‘llab-quvvatlash guruhining bir qismidir. O‘qituvchi yordamchisining asosiy mas’uliyati sinf o‘qituvchisini qo‘llab-quvvatlashdan iborat bo‘lib, o‘qituvchiga sinfdagi barcha o‘quvchilar, shu

jumladan, ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan o‘quvchilar ehtiyojlarini qondiradigan ta’lim dasturini taqdim etish imkoniyatini beradi. O‘qituvchi yordamchisining rolini aniqlash muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi yordamchisi o‘quvchi va tengdoshlari o‘rtasidagi munosabatlarga sezgir bo‘lib, bu munosabatlarni osonlashtirishi va tengdoshlari ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan tabiiy yordamga muhtojligini aniqlashdan iboratdir. Boshqa vazifalarga quyidagilar kirishi mumkin:

• brayl, katta bosma, audio yoki taktil materiallarni tayyorlash;

• o‘quvchining optik va texnologik vositalardan foydalanishni osonlashtirish;

• atrof-muhitni o‘quvchi ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirish;

• kotib va brayl-transkriber vazifasini bajarish;

• konsepsiyani ishlab chiqishda, tashkiliy va ijtimoiy ko‘nikmalarda yordam berish;

• yo‘naltirilganlik, harakatchanlik va hayotiy ko‘nikmalar kabi maxsus ko‘nikmalarni mustahkamlash uchun o‘quvchi bilan individual ishlash;

• o‘quvchi va atrof-muhit o‘rtasida aralashuvchi bo‘lib xizmat qilish.

O‘qituvchi o‘rnini bosuvchi

Sinf o‘qituvchisi yo‘q bo‘lganda, o‘rnini bosuvchi o‘qituvchi ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan o‘quvchi uchun javobgar bo‘ladi. O‘quvchi haqida asosiy ma’lumotlar uning o‘rnini bosuvchi uchun faylda bo‘lishi kerak. Ko‘zi ojiz bolani o‘qitish va tarbiyalashning barcha jarayonlari davomida oftalmologik va gigiyenik talablarga rioya qilinishini nazorat qilishib borish kabilar;

Inklyuziv ta’lim joriy etilgan va ushbu ta’lim muaasasasiga ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalarning nuqsonini korreksiyalash ishlariga:

- vizual idrok etish mexanizmlarini ishlab chiqish va takomillashtirish (predmet tasavvurlarini va obyektlarni vizual tekshirish usullarini kengaytirish va tuzatish;

- hissiy standartlar tizimini yaratish va ularni atrofdagi dunyo obyektlarining xususiyatlari va fazilatlarini tahlil qilishda ulardan foydalanish qobiliyatini o‘zlashtirish;

- tadqiqot harakatlarini shakllantirish va o‘zlashtirish;

- makon, syujetni idrok etish qobiliyatini rivojlantirish;

-tasvirlar;

-qo‘l va ko‘zni muvofiqlashtirishni o‘rganish va boshqalar;

- ta’sir qilish va mayda motorikalar texnikasini takomillashtirish, predmetlarni taktil ekspertizadan o‘tkazish ko‘nikmalarini, taktil-motor sezgisi asosida obyektiv-amaliy harakatlarni bajarish usullarini o‘rgatish;

- obyektlarning shakli, o‘lchamlari va ularni turli xil signal belgilari bilan aniqlash qobiliyati va boshqalar haqida g‘oyalarni shakllantirish;

- cheklangan hissiy asosda kosmosdagi yo‘nalishni, o‘z tanasida, katta va kichik makonda, yordamsiz va yordamchi vositalar (qamish, tovush signallari) yordamida yo‘nalishni o‘zlashtirish; kosmos qo‘rquvini yengish;

-vizual-mekansal tasavvurlarni takomillashtirish; nutqning harakatlanishini va nutqning talaffuz tomonidagi nuqsonlarni tuzatish, fonematik tahlil va sintez, nutqning semantik tomonini idrok etish va boshqalar;

- ko‘zi ojiz o‘quvchilarning ijtimoiy va maishiy yo‘nalishlari, o‘z-o‘ziga xizmat qilish va kundalik uy va maktab hayotida qatnashish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish;

-bolaning ota-onalariga maslahat berish, ularning psixologik va pedagogik vakolatlarini shakllantirish;

-ularga bolada tuzatish ishlarining mavjud maxsus usullarini o‘rgatish;

-tuzatish va rivojlantirish mashqlari komplekslarini tanlash;

-o‘qituvchilarga ko‘zi ojiz bolaga yordam berishning maxsus usullaridan foydalanish, shuningdek, maxsus ta’lim muhitini yaratish bo‘yicha maslahat berish;

- ta’lim muassasasi ma’muriyatiga bunday bolani umumiy ta’lim tashkilotida o‘qitish, uning oilasi bilan o‘zaro hamkorlik masalalarida maslahat berish kabilarni o‘z ichiga oladi. Ko‘zi ojizlik o‘quvchini ijtimoiy xatti-harakatlarni kuzatishi va asosiy hayotiy ko‘nikmalarni o‘rganishiga xalaqit beradi. Boshqa sog‘lom o‘quvchilar atrofdagilarni kuzatish va modellashtirish orqali tabiiy ravishda o‘rganadigan ijtimoiy va hayotiy ko‘nikmalarni ko‘zi ojiz o‘quvchiga o‘rgatishlari kerak.

• O‘quvchini notiqqa qaratib burish va yuz bilan qarashga o‘rgating;

• Ko‘zi ojiz o‘quvchida ko‘zni tinmay qimirlatishi yoki takroriy ishqalash kabi uslublar bo‘lishi mumkin. Bunday uslublar ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarga halaqit berishi mumkin. Bu juda nozik masala. Mutaxassisdan professional maslahat olish vaziyatdan chiqish uchun samarali yo‘ldir;

• O‘quvchini suhbat yoki o‘yin faoliyatini boshlashga undash. O‘quvchi ko‘pincha kimdir tashabbusni qabul qilguncha jimgina kutib turadi;

• O‘quvchiga boshqalarning shaxsiy maqomini tushunishga va hurmat qilishga yordam berish lozim. O‘quvchi, shuningdek, boshqalardan xushmuomalalik bilan o‘z shaxsiy makonini hurmat qilishni so‘rashi kerak bo‘ladi;

• Ko‘zi ojiz o‘quvchi ma’lumot olish va aniq tushunchalarni shakllantirish uchun obyektlarni taktik jihatdan o‘rganishi kerak. Biroq, o‘quvchi obyektga tegish maqbul bo‘lgan vaqtni, ayniqsa, bu tegishli va noo‘rin jismoniy aloqa bilan bog‘liq bo‘lgan narsalarni o‘rganishi kerak;

• O‘quvchini o‘z ehtiyojlarini yetkaza olishga undash;

• O‘quvchini turli xil guruh ishlarida qatnashishga undash;

• Og‘zaki bo‘lmagan muloqot qobiliyatlarini o‘rganish muhimdir. O‘quvchiga mimika, tana harakati va imo-ishoralarini izohlashda yordam berish kerak;

• O‘quvchi faqat o‘z ustida ishlashi va shaxsiy namunali odob-axloqini namoyon qilishi kerak;

• O‘quvchiga his-tuyg‘ularni aniqlashda va ularni ijtimoiy maqbul usullarda ifoda etishga yordam berish lozim;

• O‘quvchi muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini o‘rganishi kerak.

• O‘quvchi ijobiy va to‘g‘ri o‘zini o‘zi anglashini rivojlantirishi kerak.

• O‘quvchi o‘zining ko‘rligini his qilishi va his qilmasligi mumkin. O‘quvchi tengdoshlarning unga nisbatan munosabatidan xabardor bo‘lishi va unga javob berishi kerak.

• o‘spirinlar uchun maslahat va yordam berish. Bu bosqichda o‘quvchilar

balog‘at yoshini boshdan kechiradilar, Shaxslararo munosabatlar va tanishish va notanish insonlar haqida bilib oladilar va avtotransport vositalarini boshqarish imkoniyati yo‘qligini tushunib yetishi kerak. O‘quvchini tengdoshlari orasida o‘zini qabul qilishi uchun tashqi ko‘rinish va xulq-atvori ta’sir ko‘rsatadi va ayni vaziyatda o‘quvchi uchun kuchli o‘z-o‘zini qiyofasini shakllantirish ayniqsa muhimdir.

Ko‘rish qobiliyati pasaygan va ko‘zi ojiz bo‘lgan barcha bolalarga maktabgacha yoshidan boshlab o‘zlariga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarinishakllantirish, maishiy xizmat ko‘rsatish vazifalarini o‘rganishlari kelajakdagi faoliyatida ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topishida qiyinchilk tug‘dirmaydi. Hamma bolalar uchun o‘z qadr-qimmatini rivojlantirish va mustaqil ishlashni o‘rganish, ham oilaviy ishlarga o‘z hissasini qo‘shishi muhim vazifadir.

O‘quvchi kundalik hayotida:

• shaxsiy gigiyena;
• kiyinish, kiyimini tayyorlash va ozoda tutish;
• dasturxonni tuzash va ovqatlanish;
• ko‘chada va jamoaviy shoxobchalarda ovqatlanish;
• pul sanash va u bilan aloqa o‘rnatish;
• ovqat tayyorlash;
• uy ishlarini bajara olish;
• xarid qilish ya’ni sotish va sotib olish;
• telefon va boshqa aloqa vositalaridan foydalanish;
• sog‘liq va xavfsizlik;
• vaqt tushunchalari;
• o‘zini o‘zi himoya qilish;

• muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish;

• shaxsiy mulk va vaqtni tashkil qilish;

• kitoblar, materiallar va jihozlarni tartibga solish (kerakli buyumlarni kerak bo‘lganda topish va ular bilan tugatgandan ishni tugatgandan so‘ng ularni joyiga qo‘yish);

• topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarish haqida tushunchani rivojlantirish;

• vaqtdan foydalanishni rejalashtirish va vazifalar orasidagi vaqtni qanday muvozanatlashni bilish;

• materiallar va uskunalar uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga olish;

• manzillar, kalendarlar, jurnallar va boshqa tashkilot vositalaridan foydalanish kabilarda yordam so‘rashlari mumkin.

Ko‘zi ojiz bolalar o‘z atrof-muhitida mustaqil ishlashlari, xavfsiz faoliyat olib borishi va har bir kasbni mukammal egasi hamda bilimdon bo‘lishlari uchun yoshlikdan boshlab xavfsiz va samarali sayohat qilishni ta’minlaydigan usullarni o‘rganishlari kerak. O‘quvchiga uning sayohat qilishi uchun kerakli bo‘lgan barcha texnik vositalar bilan tanishtirish talab qilinadi. Bola sayrga chiqqanda tevarak atrofdagi jarayonlarni sezadi, eshitadi va sog‘lom odamlar ilg‘ab ololmaydigan tovushlardan bahramand bo‘ladi va o‘zlari uchun kerakli tushunchalarni olishadi.

Ta’lim jarayoni o‘quvchining yangi obyektlar va ma’lum joylarni o‘rganishi uchun ularda qiziqish kuchli bo‘lishi va ulardan qo‘rqish hissini yo‘qotish kerak. O‘quvchilarni atrof-muhit to‘g‘risida mazmunli tushunchalarni o‘rnatish uchun turli xil shakllar, harorat, tovushlar, hidlar va ta’mlarni ruhiy holatlarni boshdan kechirishlari kerak. Kun davomida tabiiy sharoitlarda mashq qilish va hosil bo‘layotgan ko‘nikmalarni mustahkamlash uchun imkoniyatlar yaratish talab qilinadi. Takrorlash o‘quvchining yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirishi uchun zarurdir. Siz dars berayotganda tez-tez o‘quvchi bilan gaplashing. O‘quvchilar suhbat davomida vizual ma’lumot va atrofdagi borliq haqidagi ma’lumotlarni sog‘inishganligi ma’lum bo‘ladi. Imkon qadar bolaga ta’sir ko‘rsatayotgan vaqtda aniq va hayotiy materiallardan foydalanish talab qilinadi. Bu kinestetik va taktil o‘rganish uchun imkoniyatlar yaratadi. Agar o‘quvchi qoldiq ko‘rish qobiliyatiga ega bo‘lsa, statsionar ovoz manbalaridan foydalanib, o‘quvchini muhim joylar va diqqatga sazovor joylarga yo‘naltiring va borliqni eshittiring. Masalan, xonada uni modelini yaratish uchun eshik chanog‘iga qo‘ng‘iroqchalar iling yoki sayroqi qush olib keling, lekin bola maktabga moslashganda keyin ortiqcha bezakni olib qo‘yib, bor kuchni ta’limga va kasb-hunar o‘rgatishga qarating. Faoliyat davomida vazifalarni tahlil qilish va bosqichlarga ajratish kerak, shunda har bir qadam ketma-ketlikda o‘qitilishi mumkin. O‘quvchiga o‘z xatti-harakatlarini modellashtirish uchun sog‘lom bola bilan birga bo‘lish imkoniyatlarini taqdim etish zarur. O‘quvchilar orasida imkoniyati cheklangan yoki cheklanmagan tushunchalarni unutilishini ta’minlash, kattalar va tengdoshlari orasidagi mazmunli munosabatlarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratish juda ham samarali natija beradi.

O‘quvchi erishgan har bir yutug‘ini yuqori baholash, qaysi analizatorida muammosi bo‘lsa boshqa analizatorining faoliyatini rivojlantirish, bolaning hayotga muhabbatini oshirish, tasodifiy sovg‘alar bilan taqdirlash, tengdoshlari orasida bolani ruhan ko‘tarish va boshqalarga alohida e’tibor berish lozim.

- O‘quvchi vizual stimulga javob berishiga yetarlicha vaqt ajrating, chunki yashirin javob bo‘lishi.

- Yorqin rangdagi, fondan yuqori darajada farq qiladigan va osonlik bilan talqin qilinadigan oddiy konturlarni taqdim etadigan materiallardan foydalaning.

- Vizual ma’lumotni boshqa sezgir belgilar bilan, xususan eshitish signallari bilan bog‘lash.

- O‘quvchining ko‘rinishini talab qiladigan imkoniyatlarni yaratish, masalan stakanni stol ustiga turli xil holatlarda joylashtirish, shunda o‘quvchi uni ko‘z bilan izlash holati kuzatiladi.

- Haddan tashqari tartibsizliklarni keltirib, o‘quvchini ortiqcha rag‘batlantirishdan saqlaning.

-O‘quvchilar so‘z boyligi, haqiqiy narsalar, tana harakatlari va mavhum g‘oyalar o‘rtasidagi aloqani o‘rnatishda har doim yordamga muhtoj bo‘ladi.

O‘quvchiga turli xil sharoitlarda va turli xil odamlar bilan munosabatga kirishish jarayonida zamonaviy va inovatsion aloqa tizimini ishlab chiqish kerak bo‘ladi. O‘quvchilarni eng mos aloqa tizimi sifatida nutq, imo-ishora tili, brayl, syujetli rasmlar, axborot texnologiyalari, texnika hamda texnologiyalardan foydalanish samarali natija beradi. O‘quvchilar ushbu aloqa vositalaridan qulayini tanlab olishi kerak bo‘ladi.

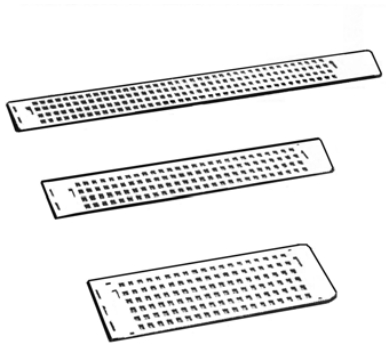
Inklyuziv sinflar ochilishi ko‘zda tutilgan maktab sharoitida tiflopedagog samarali ishlashi uchun ko‘zi ojiz o‘quvchilarga turli xil maxsus materiallar va jihozlar kerak bo‘lishi aytilgan. Brayl yoki bosma shaklda o‘qish va yozish vositalari, inklyuziv ta’lim laboratoriyasi maslahatchisi bilan kelishilgan holda qo‘llab-quvvatlash guruhi tomonidan belgilanadi. Ba’zi ko‘rish qobiliyati past o‘quvchilar bosma va brayl usullaridan foydalanadilar. Bularga brayl yoki katta bosma kitoblar, audiokassetalar va to‘plamlar kiradi. Resurslarni oldindan buyurtma qiling kerak. O‘quv yilining boshlanishi uchun zarur bo‘lgan narsalarni **mart** oyida buyurtma qilish kerak. Resurs markazi har yili ular bilan ro‘yxatdan o‘tgan o‘quvchilar uchun muqobil format katalogini ishlab chiqadi. Brayl shrifti - bu taktik jihatdan o‘qiladigan naqshinkor ramziy tizim. Bu raqamlangan oltita ko‘tarilgan nuqtalarning aniq joylashuvi. Nuqtalarning turli xil joylashuvi 63 ta kombinatsiyani tashkil qiladi, ular hujayralar deb nomlanadi va raqamlar, alifbo harflari va so‘zlarning qisqarishini anglatadi. Ma’lumot uchun inklyuziv ta’lim laboratoriyasi maslahatchisiga murojaat qiling. Maktab bo‘limi odatda o‘qitish uchun xarajatlarni o‘z zimmasiga oladi. Ushbu kursni bevosita o‘quvchi bilan ishlaydigan resurs o‘qituvchisi(tiflopedagog) olib borishi kerak.

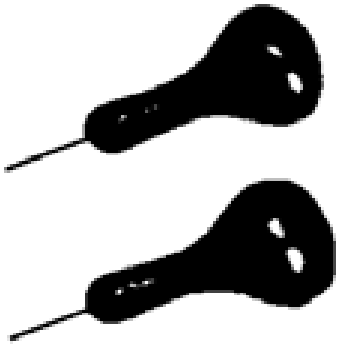
• Brayler ishlatilganda shovqinni kamaytirish uchun uning ostiga **kigiz** yostig‘i qo‘yiladi.

• ko‘zi ojiz o‘quvchi sinfdagi boshqa o‘quvchilar bilan bir vaqtda bajarishi kerak.

• Brayl muallifi va brayl kitobini joylashtirish uchun yetarli ish joyini ta’minlash ko‘zda tutilgan.

Inklyuziv ta’lim laboratoriyasi maslahatchisi ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan

o‘quvchiga ortiqcha charchamasdan qulay masofada doimiy o‘qish tezligini saqlagan holatda dars berishni tavsiya qiladi. Shuningdek qalin yoki ko‘tarilgan chiziqli qog‘ozlar, birlamchi qalamlar, flomasterlar, lupalar, kitob stendlari va boshqa maxsus jihozlarga zarurat doim kuzatiladi.

Katta bosma materiallardan foydalanish bo‘yicha ba’zi tavsiyalar:

- Ko‘rish qobiliyati past o‘quvchilar uchun fotokopiya yoki kompyuterdagi bosma va grafik materiallarni kattalashtiring. Shaffof rasmlar, bo‘sh joylari va chekkalari yetarlicha joy bo‘lgan materiallarni tanlang.

- O‘quvchi uchun barcha sinflardagi materiallar katta bosma nashrni talab qilmaydi. Masalan, o‘quvchiga faqat matematik kitoblar, lug‘atlar va katta bosma xaritalarda kerak bo‘lishi mumkin.

- Ko‘zi ojiz o‘quvchining charchagan ma’lum vaqtlarida katta bosma nashrga ehtiyoj tug‘dirishi mumkin.

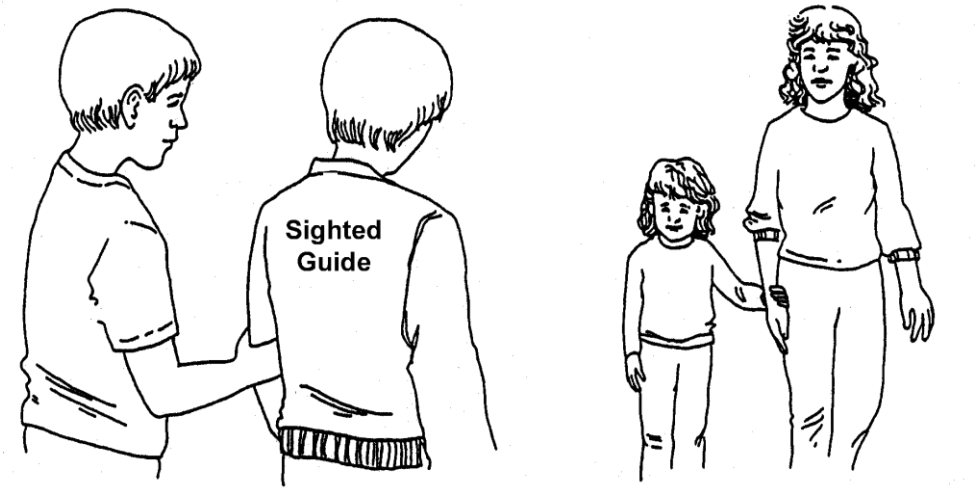
- zaif ko‘ruvchi o‘quvchilar boshlang‘ich sinflarda boshqa o‘quvchilar bilan bir xil nashrdan foydalanishlari mumkin. 4-sinfga kelib, o‘qish materialining miqdori o‘quvchiga katta bosma nashrlardan foydalanishni boshlashi kerak bo‘lishi mumkin.

- O‘quvchi faqat bo‘sh vaqtini o‘qish uchun katta bosma kitoblardan foydalanishni yoki uyda katta hajmdagi bosma nusxasini olishni xohlashi mumkin.

Audiokasetalar o‘quvchiga muqobil o‘quv rejimini taqdim etadi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchiga qisqa hikoyalar, katta sinfdagi o‘quvchilarga esa kamida bitta o‘quv predmeti roman va materiallar taqdim etish orqali audiokasetalardan foydalanishni joriy etish, o‘quvchiga asosiy g‘oyalarni tanlash va qisqa izohlar yozish uchun audiokassetani diqqat bilan faol tinglashni o‘rgatish. Kasetada yangi lug‘atlarning bosma yoki brayl nusxasini taqdim etilsa, shunda o‘quvchi yangi atamalar va ismlarning yozilishini o‘rganadi. Yoritish - agar ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan o‘quvchi qo‘shimcha yoritishni talab qilsa, har xil stol chiroqlaridan foydalanish mumkin. Ovozli kalkulyatorlar o‘quvchilarga turli

xil matematik hisob-kitoblarni amalga oshirishga imkon beradi. Aksariyat bloklarda eshitish vositasi mavjud va ba’zi klavyaturalarda muhim kalitlarga tegish ko‘rsatkichlari mavjud.

Yo‘nalish va harakatchanlik bo‘yicha ko‘rsatmalar ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan o‘quvchilarni mustaqil va xavfsiz sayohat qilishga tayyorlaydi. Yo‘naltirish qobiliyatlari o‘quvchiga kosmosda va atrofdagi muhitda o‘z tanasi to‘g‘risida xabardor bo‘lishiga yordam beradi. Harakatlanish qobiliyatlari - bu o‘quvchining bir joydan ikkinchi joyga osongina o‘tishini ta’minlash uchun ishlatiladigan o‘ziga xos usullar. Yo‘nalish va harakatchanlik ruhiy yo‘nalishni ham, jismoniy harakatni ham o‘z ichiga oladi.

Yo‘naltirish va harakatchanlik qobiliyatlari ijtimoiy ko‘nikmalar, aqliy va jismoniy o‘zaro aloqalar va o‘quvchining umumiy farovonligini rivojlantirishga yordam beradi.

Yo‘naltirish qobiliyatlari muntazam mashg‘ulotlarda, xususan maktabgacha va boshlang‘ich sinflarda ham bo‘lishi kerak. O‘z tanasini sezish va tana qismlarini nomlash, pozitsion tushunchalar, hissiy ong va asosiy harakat shakllari kabi tushunchalarni o‘rgatish yoki mustahkamlash uchun o‘yinlar, qo‘shiqlar va mashg‘ulotlardan foydalanish mumkin.

O‘quvchilar uchun rejalashtirilgan aniq o‘quv materiali sifatida quyidagilar maktabda o‘qitilishi mumkin:

• ekologik xabardorlik - havo harorati, havo oqimlari, quyosh, hidlar, tovushlar, pol va devor qoplamalari, mebel jihozlari va yo‘lakdagi narsalar to‘g‘risida xabardorlikni o‘z ichiga oladi;

• Belgilangan joylarni aniqlash - mustaqil sayohat paytida shaxsga yordam beradigan har qanday doimiy sensorli ma’lumot. Chapdagi birinchi eshik ekanligini bilib olish, kutubxonaga kirish yoki polning linolyumdan gilamgacha o‘zgarishi, o‘quvchilarga maktab sharoitida o‘zlarini topishga yordam beradi. Belgilangan joylar o‘quvchi uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lishi kerak;

• Yo‘nalishni aniqlash - chapga, o‘ngga, so‘ngra asosiy yo‘nalishlarga (shimol, janub, sharq, g‘arbiy);

• Chuqurlikni idrok etishni - predmetlarning nisbiy masofasini va ularning bir-biriga bo‘lgan munosabatini (zinapoyalar, chekkalar, relef) anglash.

O‘quvchi o‘z atrofini tushunishiga yordam berish uchun**:**

• atrof-muhit belgilarini (belgilar, nishonlar, yorliqlar) ko‘rsatish;

• atrofdagi obyektlarni ko‘rsatib berish, shunda o‘quvchi shakli va uning nomi o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatishi mumkin;

• o‘quvchiga atrofidagi yorliqlarni taqdim etish, imo-ishoralar va mimikalarning ma’nosini o‘quvchiga o‘rgatish;

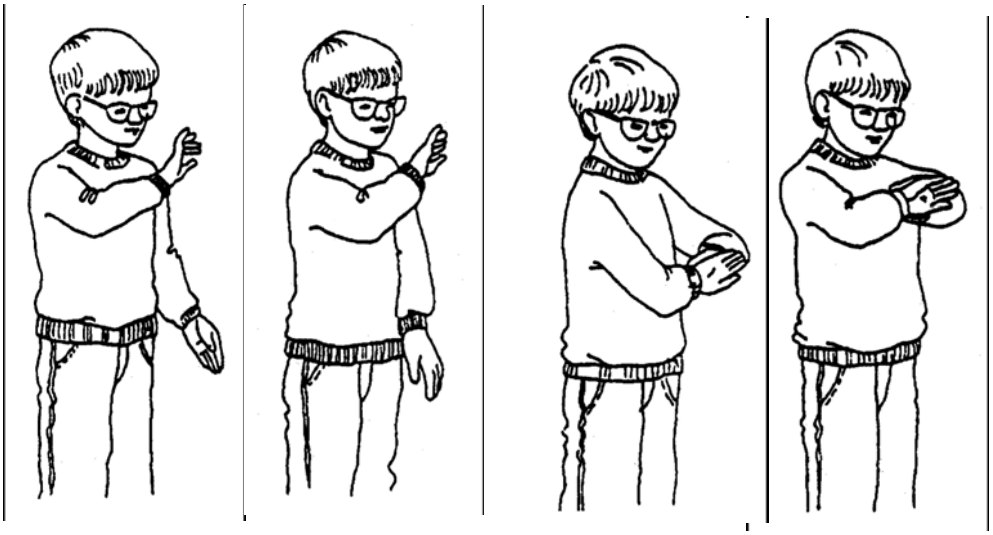

• Ko‘rgazmali yo‘riqnoma - bu yerda o‘quvchi joyiga borishi uchun variantlardan biri sifatida ko‘rish qo‘llanmasi yordamidan foydalanishdir. O‘qituvchilar, xodimlar, oila a’zolari va tengdoshlari ko‘rgazmali qo‘llanma sifatida harakat qilishlari mumkin.

• Qamish - uzun oq qamish - bu ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan o‘quvchilar, shu jumladan qo‘shimcha nogironligi bo‘lganlar tomonidan muvaffaqiyatli qo‘llaniladigan asbob.

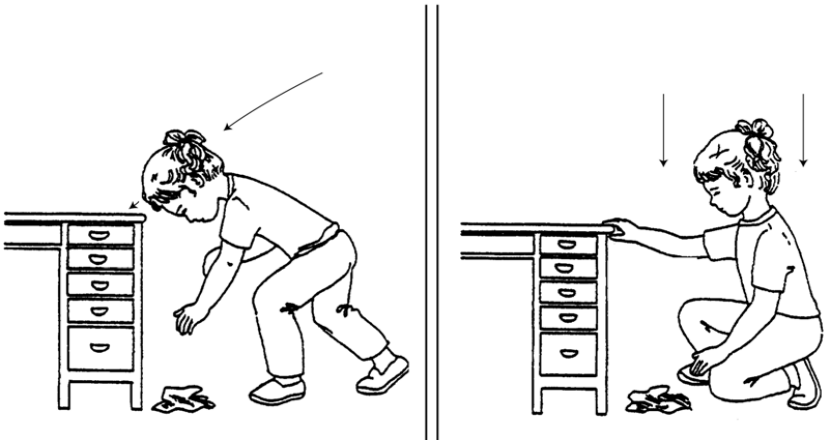
• Orqaga o‘tish - bu tashqi muhit bilan aloqa qilishda kerakli joyga borish uchun ishlatilishi mumkin bo‘lgan usul. Ushbu sayohat vositasi tez-tez yuriladigan marshrut bo‘ylab joylashgan joylarni yodlab, yo‘nalishni osonlashtirishga o‘rgatiladi. Orqaga yurish texnikasi qo‘lni tananing old tomoniga va yon tomoniga 45 graduslik burchakka cho‘zish bilan namoyish etiladi, qo‘lning orqa tomoni orqaga qarab ketaveradi.

• O‘zini himoya qilish texnikasi - bu o‘quvchilar tanasini to‘siqlar bilan aloqa qilishdan himoya qilish usullari. Har qanday qo‘lni yuqori yoki pastki

himoya texnikasi bilan birgalikda ishlatish mumkin. Yuqori himoya texnikasida qo‘l ushlagich bo‘ylab tutiladi va tirsak egilib, kaftni oldinga qaratib yuriladi. Pastki himoya texnikasida qo‘lni tana o‘rtasida, tirsagi to‘g‘ri va kafti ichkariga qarab tutiladi.

• Qidiruv texnikasi - tushgan obyektni xavfsiz topish uchun ishlatiladi. Sayohat tajribasi - sayohat koʻrsatmalarga muvofiq yoki bevosita maqsadga muvofiq boʻlishi mumkin. Oʻquvchi oʻz marshrutini teginish xaritalari yordamida rejalashtirish imkoniyatiga ega boʻlishi kerak. Asosiy yoʻnalish boʻyicha ketma-ketlik va teskari yoʻnalishlardan foydalangan holda kelib chiqish nuqtasiga qaytishni bilishu muhim. Oʻquvchi uy, maktab, mahalla, shahar va shahar boʻylab sayohat qilish imkoniyatiga ega boʻlishi kerak. Bunga erishish uchun oʻquvchi turli koʻchalarni kesib oʻtishni yaxshi bilishi kerak. Oʻquvchi maktabga boradigan uylar, tinch aholi punktlari, kichik biznes zonalari, savdo maydonchalari, uylar doʻkonlari va doʻkonlar ichidagi sayohat yoʻnalishlarini ishlab chiqishi kerak. Unga liftlar va eskalatorlardan foydalanish, aylanma eshiklar, jamoat transporti, noma'lum joylarda sayohat qilish va noqulay ob-havo sharoitida sayohat qilish koʻnikmalari kerak. Ijtimoiy koʻnikmalar - jamoat joylarida oʻzini tutish juda muhimdir. Oʻquvchi kimdan, qayerda va qanday qilib yordam soʻrashni, qanday qilib yordamni rad etishni, jamoat joylarida keng tarqalgan xushmuomalalik, xarid qilish koʻnikmalarini, restoranda o`zini tutish mahoratini va sayohatni rejalashtirish uchun telefon manbalarini bilishi kerak boʻladi.

Koʻrishida muammosi boʻlgan inklyuziv sinf oʻquvchilari bir bosqichdan ikkinchi bosqichga oʻtishni rejalashtirish juda muhim jarayon sifatida qarashimiz mumkin. Oʻtish - bu bir vaziyatdan boshqa bir vaziyatga oʻtuvchi koʻprikdir. Har qanday inson bir bosqichdan ikkinchi bosqichga oʻtishni boshidan kechiradi. Uni tashlab ketishni iloji yoʻq, ular hayotning bir qismidir. Maqsad oʻquvchiga oʻzgarishlarni yengishga yordam berish va turli xil sharoitlarga moslashishga yordam berishdir. Koʻpgina hollarda, agar oʻquvchi oʻzgarishga yoki oʻtishga tayyor boʻlsa, xavotirni kamaytirish va nooʻrin xatti-harakatlarning oldini olish yoki kamaytirish mumkin. Bunga faoliyat va moslashish orasidagi oʻtish, bir sinfdan ikkinchi sinfga oʻtish, bir maktabdan ikkinchisiga oʻtish va kattalar hayotiga oʻtish kiradi. Har qanday bir bosqichdan boshqa bosqichga oʻtish oldidan oʻquvchiga keng ogohlantirish berish smarali yoʻllarning biridir.

• Oʻquvchini yangi vaziyat yoki sharoitga oldindan tayyorlang va uni nima kutayotganini oldindan bilib olishi uchun tushuntirish ishlarini olib boring.

• Har qanday yangi lugʻat va tushunchalarni oldindan aytib berish.

• Jadvallardan o‘quvchini faoliyatdagi o‘zgarishlarga tayyorlash uchun foydalanish mumkin. Jadvalga murojaat qilishda o‘quvchini jalb qilish muhimdir. Buni kunning boshida, shuningdek o‘tish davrida amalga oshirish mumkin.

• Soat yoki taymerdan foydalanish ham o‘quvchiga vaqt oralig‘ini tushunishga yordam berishi mumkin.

• Imkoniyat boricha tanlovga ruxsat bering.

Ko‘rishida muammosi bo‘lgan inklyuziv sinf darajalari orasidagi o‘tishga yordam beradigan yo‘nalishlar: Sinflar o‘rtasida o‘tishga tayyorgarlik ko‘rayotganda o‘quvchini va qabul qiluvchi o‘qituvchini tayyorlash kerak;

• O‘tishga tayyorgarlik erta bahorda boshlanishi kerak;

• O‘qituvchiga o‘quvchining ehtiyojlari to‘g‘risida ma’lumot berilishi kerak. Qabul qilayotgan o‘qituvchiga, shuningdek, ko‘rish qobiliyatining buzilishi va ta’limning ta’siri haqida ma’lumot berilishi kerak;

• Qabul qilayotgan o‘qituvchi bolaning ishtirokini hamda o‘quvchi uchun samarali bo‘lgan amaldagi o‘quv strategiyasini kuzatish uchun o‘quvchiga hozirgi sinf sharoitida tashrif buyurishi foydalidir;

• O‘quvchi bo‘lajak sinfga tashrif buyurishi mumkin. O‘quvchi sinfga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. O‘quvchiga hamrohlik qilish foydali bo‘lishi mumkin

O‘quvchida hosil bo‘lgan ko‘nikmalarni saqlab qolish uchun yangi hozirgi o‘qituvchi tomonidan:

• Agar iloji bo‘lsa, qabul qilayotgan o‘qituvchini tanishtirish uchun o‘quvchining videokassetasini tayyorlang, keyingi yil uchun brayl shrifti yoki katta bosma darsliklarga mart oyida buyurtma berish kerak. Yordam guruhining rejalashtirish yig‘ilishi o‘quvchi haqida ma’lumot almashish hamda eng samarali bo‘lgan strategiya va uslublarni muhokama qilish uchun o‘tkaziladi. Ushbu uchrashuv bahorda yoki kuzning boshida o‘tkazilishi mumkin.

Ko‘rishida muammosi bo‘lgan inklyuziv sinf o‘quvchilari bir maktabdan boshqa maktabga o‘tishga yordam berish jarayonida o‘quvchilar o‘zlari va ota-onalarining xohishidan kelib chiqib sinf tanlashlari yoki bir sinfdan boshqa sinfga ham o‘tish imkoniyatini berish zarur.

Inklyuziv ta’lim esa bolalarga endi nafaqat sinf balki endi maktab tanlash imkoniyatini beradi. Undan tashqari maktablar orasidagi o‘tish taklifini ham qo‘llab quvvatlaydi. Biroq, qo‘shimcha vaqt va tayyorgarlik talab qilinishi mumkin, chunki o‘quvchi faqat sinf xonasiga emas, balki butunlay u uchun yangi binoga moslashishi kerak bo‘ladi. Agar boshlang‘ich sinfda bir maktabdan boshqa maktabga o‘tadigan bo‘lsa, o‘quvchi maktab ichidagi o‘zgarishlar to‘g‘risida ham bilishi kerak. Masalan, o‘quvchi o‘qituvchilar soni va o‘qitish uchun turli jarayonlarga tayyor bo‘lishi kerak.

Buning uchun:

- O‘quvchi o‘quv yili boshlanishidan avval maktabga bir necha bor tashrif buyurishini tashkil qiling. O‘quvchi maktabga, o‘quv xonalariga, sport zaliga, idoralarga, yuvinish xonalariga va bolalar maydonchasiga borishini tashkil qiling.

Bu o‘quvchi maktab ichida va uning atrofida mustaqil ravishda sayohat qilguncha ketma-ket tashrif buyurishni talab qilishi mumkin.

- O‘quvchining maktabga qaytib borishi va qanday borishi to‘g‘risida mustaqil qaror qabul qilinishi kerak va uning qarori inobatga olinishi kerak. Chunki ko‘zi ojiz o‘quvchilarning fikrlash doirasi sog‘lom bolalardan yuqori turadi. Mustaqil ravishda sayohat qilish qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratish lozim.

- Keyingi yil uchun brayl shrifti yoki katta bosma darsliklarga mart oyida buyurtma berish kerak.

- O‘quvchiga maktab uchun qo‘llanma va brayl shrifti yoki katta bosma ma’lumotlar bilan ta’minlash (o‘quvchining ilmiy salohiyatiga mos). Bu o‘quvchidagi o‘zgarishlarni bilishga yordam beradi.

- O‘quvchi suhbatlashishi yoki unga yordam so‘rab murojaat qilishi mumkin bo‘lgan asosiy odamlarni belgilab oling.

- O‘quvchiga yangi maktabga moslashishda yordam beradigan va maktabning turli joylarida o‘quvchiga hamrohlik qila oladigan tengdoshlarini aniqlang.

- Yangi maktab xodimlari va yangi tengdoshlariga ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchiga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha treninglar o‘tkazilishini qat’iy nazoratga oling. Zarur bo‘lsa yordamga psixologlar, mahalla va boshqa tashkilot xodimlarini jalb qilish bizning o‘zbek xalqi uchun samarali yo‘llardan biridir.

Ko‘rishida muammosi bo‘lgan o‘quvchiga kerak bo‘ladigan qo‘shimcha jihozlarni saqlash va jihozlash uchun hech kimga halaqit bermaydigan joy tanlash zarur. Ko‘rishida muammosi bo‘lgan inklyuziv sinf o‘quvchilarini maktabdan kattalar hayotiga o‘tishni rejalashtirishni iloji boricha erta boshlash ya’ni maktabgacha yoshidan boshlash tavsiya etiladi. Kattalar hayotiga o‘tishni rejalashtirish ko‘pincha 9-sinfdan boshlanadi. Ushbu jarayonni ota-onalar, maktab xodimlari, yordam guruhi a’zolari quyidagi rejalashtirilgan yo‘nalishlarini ko‘rib chiqishlari muhim:

- bitiruv yoki maktabni tugatish sanasi;
- ishga joylashish imkoniyatlari;
- keyingi o‘rta ta’lim haqida ma’lumot berish;
- o‘quvching shaxsiy qiziqishlarini eshitish va inobatga olish;
- turar joy variantlari;
- transport ehtiyojlari;
- tibbiy ehtiyojlar;
- jamoaviy dam olish va bo‘sh vaqt o‘tkazish imkoniyatlari;
- oilaviy va do‘stona munosabatlarni yo‘lga qo‘yish;
- vasiylik va mustaqil hayot uchun ko‘nikmalar.

Bu jarayonni rejalashtirish o‘quvchi, ota-ona, homiy, maktab jamoasi va jamoatchilik uchun juda katta mas’uliyatdir.

Maktab xodimlarining vazifasi “o‘quvchi mehnat qilish va mustaqil hayotga bo‘lgan ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun imkoniyatlarni taqdim etishdir.” Ko‘zi ojiz o‘quvchi ko‘nikmalarini rivojlantirishga vaqt ajratish uchun qo‘shimcha maktab yilini talab qilishi mumkin. Binobarin, ish tajribasidan tashqari, ish bilan bog‘liq ko‘nikmalar va dam olish ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bir qatorda akademik tayyorgarlikka katta ahamiyat beriladi. Boshqalar uchun dastur asosan ish tajribasi, jamoat asosida o‘qitish va o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatishga qaratilishi mumkin.

Umuman olganda, maktab dasturi o‘quvchini mustaqil hayotga tayyorlaydi:

• shaxsiy istaklarini aniqlashga yordam beradigan turli xil ish tajribalarini taqdim etish;

• sinfdan tashqari ishlar va ijtimoiy tadbirlarda qatnashishini yo‘lga qo‘yish;

• o‘quvchi o‘zi hohlagan ishlarni bajarib ko‘rishiga imkoniyatlar berish;

• ijtimoiy ko‘nikmalarga o‘rgatish;

• tegishli kiyim va gigiyenani o‘rgatish;

• jamoat transportidan foydalanish bo‘yicha treninglar;

• mustaqil yashash ko‘nikmalariga o‘rgatish;

• o‘quvchining qobiliyat darajasiga mos keladigan funksional jarayonlarni o‘qitish;

• yo‘nalish va harakatchanlik qobiliyatlarini o‘rgatish;

• o‘zini o‘zi himoya qilish bo‘yicha mashg‘ulotlar;

• ishga joylashish ko‘nikmalarini o‘rgatish;

• yaxshi muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish;

• kerakli resurslarni va ularga qanday kirishni bilish (tibbiy xizmatlar, xizmat ko‘rsatish guruhlari);

• materiallar va jihozlarning mavjudligini va ularga qanday kirishni bilish (brayl materiallari, ko‘rlar uchun texnologiya) va boshqalar.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Bolalarning rivojlanishidagi o‘ziga xos xususiyatlari; harakatlanishda doimiy hadiksirash va qo‘rquv hissi bartaraf etish yo‘llari; yod jismlarni tanish, tasavvur qilish yo‘llari; qo‘l bilan paypaslash orqali atrofdagi narsalar haqida tushuncha va tasavvurga ega bo‘lish tushunchalari; boshqalardan atrofdagi narsalar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni olishga o‘rgatish usullari kabilarni bilib olishi mumkin bo‘ladi.

Qo‘l motorikasini rivojlantirish, narsalarni paypaslab aniqlash va nomini eslab qolish qobiliyatini rivojlantirish; atrof muhitda harakatlanish, mo‘ljal olishni o‘rgatish (hassa mashg‘uloti), brayl yozuvi va alifbosini qo‘l, barmoqlar orqali sezishga o‘rgatish usullari; o‘quv qurollarini joylashtirish, ulardan o‘z o‘rnida foydalanish tushunchalarini o‘rgatish usullari keng yoritilgan.

Undan tashqari, tiflopedagog o‘qituvchilar va ularning ta’limiga batafsil to‘xtalib o‘tilgan. Maktab jamoasining barcha a’zolari va mahalla, ota-onalarning vazifalari va ta’lim jarayonidagi ishtirokining qanchalik muhimligi kabilar haqida ma’lumotar keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya byerish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qarori.
3. Inklyuziv umumta’lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta’lim byerishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti. (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun.
4. “Dakarskie ramki deystviy”- Senegal, 2000-yil 26-28-aprel
5. U.Fayziyeva va boshqalar. “Tiflopedagogika” o‘quv qo‘llanma, “Sano-Standart” nashriyoti, Toshkent-2011.
6. “Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konfyerensiya matyeriallari to‘plami. “Lesson-Press” nashriyoti, Toshkent-2021.
7. www.ziyonet.uz
8. www.pedagog.uz
9. www.klex.ru
10. www.window.edu.ru
11. https://eduportal.uz

Mudarija

№	Mavzu nomi	Bet
1	Kirish	
2	Ko‘zi ojiz o‘quvchilar ta’limi	
3	Inklyuziv ta’lim o‘qituvchisi - zamonaviy o‘qituvchi qiyofasida	
	Yordam guruhi	
	Xulosa	